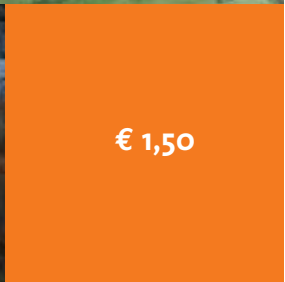

Romeins-Bataafse fietsroute

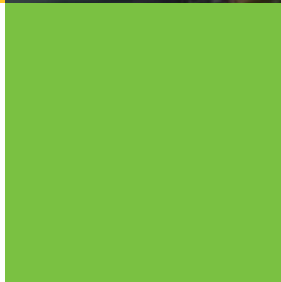
Aan de rand van het Rijk

50
km

€ 1,50

De Liemers
Liever landelijk!

Lengte
50 km

Openbaar vervoer

Zevenaar en Emmerich zijn goed bereikbaar per trein vanuit Arnhem.

Eten en drinken

Elten, Elterberg, Rindern, Keeken, Millingen en Zevenaar.

Vaartijden fietspontje Millingen-Rijnwaarden:

april-september: dagelijks 8-18uur, elk heel uur, en om 20uur.

oktober-maart: dagelijks 9-11-13-15-17 uur, elke twee uur.

Pont vaart niet bij zware storm, extreem hoog/laag water, zeer dichte mist, 24/25 dec. en 1 jan.

Informatie 06 - 22701825.

Fietsverhuur

Pelgrom Fietsplus, Kerkstraat 44,

Zevenaar, 0316 - 523296.

Hotel Restaurant Millings Centrum, Heerbaan 186, Millingen a/d Rijn, 0481 - 431204.

Liemers Museum

Stationsplein 4, Zevenaar.

Openingstijden: di-vr en zo, 14-17 uur

Museum Forum Arenacum

Hohe Straße 116, Rindern.

Openingstijden: zon- en feestdagen 10.30-12.30 uur en 15-17 uur.

Infocentrum De Gelderse Poort

Spicker 45, Keeken.

Openingstijden:

april-oktober: di 14-18 uur; za, zon- en feestdagen 11-18 uur

januari-maart: zo 11-17 uur;

nov-dec gesloten.

Bezoekerscentrum Huis Aerdt

Molenhoek 2, Herwen,

0316 - 249104

Informatiecentrum/Koffie- en

Eethuis De Gelderse Poort

Rijndijk 5-6, Millingen aan de Rijn

Openingstijden:

dagelijks 11-20 uur.

Praktische informatie

Routebeschrijving

U vindt de routeaanwijzingen steeds in de linkerkolom van de pagina's. Daarnaast staan de beschrijvingen van interessante locaties en achtergrondinformatie.

Achterin het boekje vindt u een uitneembaar kaartje.

De route is niet bewegwijzerd. U heeft de aanwijzingen en de kaart dus nodig om de route te volgen.

Afkortingen routeaanwijzingen

LA linksaf

RA rechtsaf

RD rechtdoor

De hoofdletters A t/m R verwijzen naar de beschrijvingen op de rechterkant van een pagina.

Aan de rand van het Rijk

In deze fietsroute verkennen we de noordgrens van het Romeinse Rijk. De grens werd bepaald door de Rijn, die dwars door het Gelderse Rivierengebied kronkelde. Daarachter lag een keten van forten, verbonden door een weg. Hoewel de Rijn veel van het verleden heeft weggespoeld, zullen we zowel binnen als buiten de Romeinse grenzen speuren naar overblijfselen van deze boeiende periode uit de Europese geschiedenis.

Drusus

In Romeinse ogen was de Rijn misschien wel de belangrijkste rivier van Europa. Julius Caesar beweerde in zijn verslag van de Gallische Oorlogen (rond 55 v.Chr.) dat hij alle volkeren tot aan de Rijn had onderworpen. Wetenschappers twijfelen echter of hij wel op Nederlands grondgebied is geweest. Dat was Drusus zeker wel. Deze zoon van keizer Augustus leidde vlak voor het begin van de jaartelling vanuit Nijmegen enkele veldtochten naar Germanië. Ook liet hij waterstaatkundige werken uitvoeren om ons drassige landje wat beter begaanbaar te maken: zo bouwde hij een dam in de Rijn om het water tussen Rijn en Waal te reguleren en liet een kanaal graven tussen Rijn en Oude IJssel.

Castellum te Woerden (bron: Ulco Glimmerveen)

Limes

Helaas stierf Drusus veel te vroeg en niet eens heroïsch, door een val van zijn paard. Zijn broer Germanicus nam zijn taken over. In het jaar 16 liet Germanicus in het Rivierengebied een vloot bouwen van duizend schepen om Germanië vanuit zee binnen te vallen, overigens zonder veel succes. Keizer Claudius riep in het jaar 47 de Rijn definitief uit tot noordgrens van het Romeinse rijk. Hij liet achter de Rijn een verdedigingssysteem aanleggen, bestaande uit forten, wachtposten en een verbindingsweg. De hele grenszone noemen we tegenwoordig *limes* (niet te verwarren met Liemers). In totaal heeft de Rijn ruim vier eeuwen gediend als grensrivier.

Route

We zullen in deze route op zoek gaan naar sporen van het Romeinse verleden in de Liemers en de Duffelt. Het bijzondere is dat we daarbij aan beide kanten van de limes kunnen kijken. We zullen op zoek gaan naar verdwenen forten, veranderende rivierlopen en musea die het culturele erfgoed van onze voorvaders bewaken. Bovenal begeven we ons in een prachtig landschap, dat misschien wel een andere inrichting heeft gekregen, maar in de basis sinds de Romeinse tijd onveranderd is gebleven.

Tips

De route is ook in hedendaagse zin grensoverschrijdend: we rijden een heel stuk door Duitsland. Misschien ten overvloede: in Duitsland geldt net als in Nederland een identificatieplicht. Daarnaast is het vanwege de klim op de Elterberg verstandig om een fiets met versnellingen mee te nemen. We geven overigens ook een alternatieve route om de klim te vermijden. Tot slot: houdt u er rekening mee dat het fietspontje Millingen-Rijnwaarden maar eens per uur vaart. Van oktober tot en met maart elk twee uur (zie tijden op pagina 2). Geen nood, hier ligt ook een ideale pauzeplek.

Romeinse wachttore (bron: Kelvin Wilson)

Routebeschrijving

Startpunt: Station Zevenaar

- 1 Als u het station uitkomt RA, Stationsplein.
- 2 Na de bocht links op no. 4 Liemers Museum.
- A**
- 3 RD, spoor oversteken.

A Liemers Museum

Het Liemers Museum bezit een uitgebreide collectie Romeinse vondsten, vooral uit de vindplaatsen Wehl, de Byland (Herwen) en Didam-Kollenburg. Het nieuwe bedrijventerrein Kollenburg ligt net buiten de route en is niet geschikt voor een bezoek, maar de vondsten vertellen veel over het leven buiten de limes. Je verwacht op deze plek misschien alleen 'barbaarse', Germaanse voorwerpen, maar het tegenovergestelde is waar. Veel vondsten zijn typisch Romeins, zoals een bronzen beeldje van de godin Minerva, zwaarden, een altaarsteen, bronzen vaatwerk, glaswerk, mantelspelden en haarnaalden. Er moet veel contact zijn geweest tussen de bewoners binnen en buiten de limes. Dat blijkt ook uit de huizen waarin de bewoners leefden: die zijn van een type houten boerderij dat ook in Zuid-Nederland voorkomt. Wetenschappers vermoeden dat er in Didam in de vierde eeuw Franken woonden, die dienden in het Romeinse leger. Misschien keerden ze na hun diensttijd terug naar hun familie in de Liemers. De Romeinse grens was in die tijd in ieder geval geen Berlijnse Muur.

(bron: PGRM Tongeren)

Dodecaëder

In Didam is een hoekje van een dodecaëder gevonden. Dodecaëders zijn metalen voorwerpen, bestaande uit twaalf vijfhoeken met grote ronde gaten. Op de hoekpunten zijn bolletjes bevestigd. Ze komen alleen voor in de Romeinse tijd in Noord-west Europa en hun functie is nog altijd niet zeker. Sommigen vermoeden dat ze dienden om de ideale zaaitijd van gewassen te bepalen. Je kon er waarschijnlijk de hoek van het zonlicht mee meten. Opmerkelijk is dat de Didamse dodecaëder is gevonden buiten het voormalige Romeinse rijk.

Bronzen kan (MHV), Minerva (collectie H.A.S) en fragment Dodecaëder (collectie H.A.S)

4 Meteen LA, na 50 m RA, Oud Zevenaarseweg.

B

5 Dijk op LA, Kerkweg.

6 Gaat over in Oud Zevenaarsedijk. **C**

7 Steeds RD, wordt onverhard fietspad.

8 Einde fietspad LA, Witte Kruis.

9 1^e weg RA, De Neerstraat.

10 Einde weg LA, Zwanenwaay.

11 Voorrangsweg RA, Dorpstraat.

12 Bij bocht links RD, Emmerichseweg.

13 Na ±1 km LA, Kwartiersedijk.

14 Fietspad RA, onder spoorbrug door.

15 Dijk volgen. Na 500 m R de dijk af (bord doodlopende weg negeren).

16 Na 100 m pad RA.

17 Pad gaat over in verharde weg.

18 Einde weg RA en meteen LA, Zassentrik.

19 Einde weg RA, Zum Waldkreuz.

20 Einde weg RA, Wasserstrasse.

21 Voorrangsweg oversteken. Einde weg RA, Schmidtstrasse.

22 Einde weg LA, Eltener Markt. (Zie pag 7*)

23 Bij bocht rechts RD, Bergstrasse, gaat over in Lindenallee. Steil!

B Steenheuvel

Achter de huizen aan uw rechterhand ligt een plek met een opmerkelijke naam, de Steenheuvel. Middeleeuwers gaven deze naam aan de heuvel omdat het er vol zat met hard spul. Dat blijven geen stenen, zoals ze in de Middeleeuwen dachten, maar scherven uit de IJzertijd en de Romeinse tijd (± 700-400 v.Chr.). Het gebied tussen Zevenaar en Oud Zevenaar blijkt in die periode intensief bewoond. Wat opvalt is dat het aardewerk veel overeenkomt met het vaatwerk van de Bataven in de Betuwe, dus aan de andere kant van de limes.

C Rijndijk

U rijdt op een hoge dijk, waarachter de Rijn eeuwenlang zijn weg naar de zee heeft gezocht. Ook de Romeinse loop van de Rijn moet hier ergens hebben gelegen. Met het graven van het Pannerdensch Kanaal (1707) en het Bijlandsch Kanaal (1776) werd de loop van de Rijn in andere banen geleid. De Oude Rijn diende nog wel als overloop tijdens hoogwater, maar daaraan is in 1959 met de afsluiting van de overlaat van Spijk definitief een einde gekomen. De dijk waarop u nu rijdt is op het moment dus eigenlijk werkloos. De regering heeft echter plannen om de Spijkse overlaat weer in gebruik te nemen.

* Alternatieve route voor wie niet de helling op wil of kan: na route nr 22 grote weg R volgen (Emmericher Strasse), om Elterberg heenfietsen. Buiten Elten 1e weg LA, Wildweg. Bij bocht links RD, Wildweg volgen, onverhard. Vervolgen bij 31.

24 Bovenaan gekomen RA richting kerk, Freiheit.

D

Romeinse sarcofaag op de niet-Romeinse Drususput

D Elterberg

Nog in de 19e eeuw dachten wetenschappers dat op deze bijzonder strategische plek ooit een Romeins fort heeft gestaan.

Inderdaad is er wel wat Romeins materiaal gevonden, maar van een fort is geen spoor te bekennen. Misschien is de verwarring ontstaan door de Drususput, rechts tegenover de kerk. Volgens de overlevering zou deze 57 meter diepe put zijn geslagen door Drusus, maar stamt in werkelijkheid uit de 10e of 11e eeuw. Is er dan niets Romeins op de Elterberg? Jawel! De waterbak bovenop de put is een onvervalste, hergebruikte stenen sarcofaag uit de Romeinse tijd. Waarschijnlijk komt hij niet uit de directe omgeving, maar uit de persoonlijke collectie van Johan Maurits van Nassau, stadhouder van Kleef in de 17e eeuw. We weten in ieder geval zeker dat de stad Nijmegen in 1666 aan de stadhouder drie ladingen oudheden schonk, waaronder ook 'verscheijde nieuw uitgevondene groote steene backen'. Mogelijk komt de Eltense sarcofaag dus via een omweg uit Nijmegen.

Als u toch op de Elterberg bent, vergeet dan vooral ook niet te genieten van het uitzicht achter de kerk. U ziet duidelijk de stuwwal van Kleef liggen. Die stuwwal vormt samen met de Elterberg de 'Gelderse Poort', waartussen de rivieren eeuwenlang vrij spel hadden. Met een beetje geluk ziet u ook Nijmegen liggen.

Drusus in de Liemers

De Liemers heeft een speciale band met Drusus. Behalve de strekdam (moles) die de keizerszoon in de Rijn heeft laten aanleggen, is hij mogelijk hier ook overleden. Drusus was ver in Germanië op veldtocht toen hij van zijn paard viel. In ijtempo werd hij naar veiliger oorden gebracht, maar overleed volgens de Romeinse geograaf Strabo ergens tussen de Sala en de Rijn. 'Sala' zou gelijk kunnen staan met 'sala', de Latijnse naam voor de Oude IJssel. Drusus zou in dat geval in de Liemers zijn laatste levensadem hebben uitgeblazen. Het monument dat zijn soldaten ter nagedachtenis van hun geliefde legeraanvoerder hebben opgericht, bekend uit antieke bronnen, zouden we mogelijk moeten zoeken op de Elterberg.

- 25 Terug naar de Lindenallee. RA richting restaurant, voor restaurant bocht L, gaat over in Graf Wichmann Allee.
- 26 RA Hoyneckallee.
- 27 Bij kruising RD, onverhard pad.
- 28 Bij tweede kruising, na elektriciteitspaal RA.
- 29 L aanhouden, bocht R.
- 30 Einde weg LA.
- 31 Kruispunt RA, Voorthuysen.
- 32 Bocht L, Hassentweg.
- 33 Bocht R, pas op voor overstekende golfers.
- 34 Voorrangsweg LA, Hühumerstrasse.
- 35 1^e asfaltweg RA, Borgheeserweg.
- 36 Einde weg LA, Borgheeserweg.
- 37 Onder viaduct door, na 400 m RA, Eltener Strasse.
- 38 Kruispunt LA, brug over Rijn.
- 39 Na brug RA, Oraniendeich.
- 40 Na ±4 km vlak na brug RA, fietspad richting Griethausen. **E**

E Griethauser Altrhein

U rijdt hier langs de voormalige hoofdbedding van de Rijn, die tot in de 19e eeuw actief was. U ziet hier een ijzeren spoorbrug over de Altrhein, aangelegd in 1865, met een totale lengte 485 meter. Het grootste gedeelte diende als hoogwaterbrug om oude rivierarmen en uiterwaarden over te steken richting Spyck. Daar stak de trein met een pontje de Rijn over. Sinds 1987 is de spoorlijn buiten gebruik.

F Rijnarm

Als u over een bruggetje fietst, rijdt u over de resten van een oude Rijntak. Even daarna ziet u links een meertje, ontstaan als gevolg van zandwinning. Hier lag de haven van Rindern, waar onder andere ook een Romeins anker is gevonden (te zien in Museum Forum Arenacum). De rivierarm op deze plaats was dus in de Romeinse tijd bevaarbaar. Hij liep pal onderlangs de Kleverberg, langs het castellum Harenatium en kwam vervolgens uit in de Rijn.

G Museum

In Rindern lag castellum Arenatium of Harenatium. Het castellum kennen we uit antieke bronnen, zoals het werk van geschiedschrijver Tacitus en de Peutingerkaart, een middeleeuwse kopie van een Romeinse wegenkaart. In het Museum Forum Arenacum vindt u interessante vondsten uit het Romeinse Rindern. Helaas is het museum beperkt open.

- 41 In Griethausen RD, fietsbordje Brienen volgen.
- 42 Over het kanaal met sluis, meteen LA, Johanna Sebus Strasse.
- 43 Volg bordjes Rindern, weg maakt enkele bochten, Spycscher Baum, gaat over in Tweestrom. **F**
- 44 In Rindern: rotonde RA, Hohe Strasse. **G**
- 45 1^e straat RA, Mars Camulusstrasse. **H**

H Mars Camulussteen

Het belangrijkste Romeinse overblijfsel vindt u niet in het museum, maar in de St. Willibrordkerk. Een Romeinse altaarsteen, gewijd aan Mars Camulus, heeft in deze katholieke kerk een heel toepasselijke nieuwe functie gekregen: als altaar. Om deze 'heidense' steen te zuiveren heeft men er een gat in geboord en er een botje van de heilige Willibrord in geplaatst. Overigens staat de kerk zelf bovenop een Romeinse vloer met vloerverwarming, een hypocaustum. Ook rond de kerk kwam van alles boven. Lange tijd kreeg de doodgraver een schnapps voor alle oudheden die hij inleverde bij het museum.

- 46 1^e straat LA, Drususdeich. **I**
- 47 Helemaal uitrijden. Bij driespring R, Grindweide.
- 48 LA, Röstendaalstrasse.
- 49 RA dijk op, richting Schenkenschanz. Bovenop de dijk halt houden. **J**
- 50 Op de dijk LA. Lange tijd deze dijk volgen, steeds de hekken met vee-roosters nemen!

I Drususdeich

Ook hier heeft keizerszoon Drusus zijn naam nagelaten. Volgens de overlevering zou Drusus hier een dam hebben aangelegd. Die dam lag echter ergens anders, zoals we straks nog zullen zien. En dijken hadden de Romeinen niet nodig. De rivieren mochten vrijuit meanderen. Ze waren daardoor wel breder, maar veel minder diep. De mensen woonden op de hoogste plekken en hadden nauwelijks last van overstromingen. Het hoogwaterprobleem is pas ontstaan ná de bedijking, waarmee begonnen is in de 13^e eeuw. Opeens moest toen een grote hoeveelheid water zich tussen een smalle bedding persen.

Misschien verwijst de naam 'Drususdeich' wel naar iets anders: ongeveer op deze plek lag de limesweg die de forten langs de Rijn met elkaar verbond.

J Schenkenschanz

Hier lag tot in de 17^e eeuw de splitsing van Rijn en Waal. De Schenkenschanz lag er precies tussenin. U ziet de oude Rijnstroom nog steeds voor de Schenkenschanz langs lopen. In de Romeinse tijd lag de splitsing waarschijnlijk nog meer naar het noordoosten.

- 51 Na Haus Vossegat voert het pad onder langs de dijk. Hierna 2e weg LA, Spicker. **K**
- 52 Einde weg RA, fietspad langs Klever Strasse.
- 53 1e asfaltweg RA, Heerstrasse. **L**
- 54 Bij bocht links RD, dijk op. **M**

K Infozentrum Keeken

Het Informatiecentrum Keeken is één van de vijf info- en bezoekerscentra in het gebied van De Gelderse Poort. Er is ook een expositie opgenomen met Romeinse vondsten uit Keeken en Düffelward.

L Heerstrasse

'Heer' is een oud woord voor 'leger'. De naam 'Heerstraat' of 'Heerbaan' verwijst altijd naar een Romeinse (leger)weg. En inderdaad, de limesweg moet hier ongeveer hebben gelopen.

M Informatiecentrum Millingen

Millingen aan de Rijn heeft een aardig Romeins verleden. Uit de rivier zijn zwaarden en helmen opgedoken en in de muur van de kerk was lange tijd een bijzondere altaarsteen ingemetseld. De steen, gewijd aan de Germaanse priesteres Rufia Materna, maakt melding van een heilig bos in de omgeving. Millingen aan de Rijn kent net als Bimmen een 'Heerbaan', waar twee stenen sarcophagen zijn gevonden. Waarschijnlijk liep dwars door Millingen aan de Rijn een weg van Nijmegen naar Carvium. Langs die weg zijn veel vondsten gedaan, zowel van nederzettingen als van graven. Enkele van die vondsten zijn te zien in het Natuurinformatiecentrum De Gelderse Poort.

Impressie van een inheemse nederzetting (bron: Kelvin Wilson)

55 Na het informatiecentrum rechts dijk af en fietsponton nemen. **N**

56 Aan de overkant RA, Bijlandseweg.

57 Fietspad richting Herwen. **O**

(bron: Museum Het Valkhof)

N Bijlandsch Kanaal

De Rijn die u hier oversteekt, heet officieel het Bijlandsch Kanaal (spreek uit: bielands). Hij is gegraven in 1776 om de bocht van de Oude Waal af te steken. Die Waalbocht had zich in de loop der tijd steeds noordelijker verplaatst, om daarmee ook het dorpje Herwen en kasteel Bijland weg te spoelen. Daarop kreeg baron Godefridus Franciscus van Hugenpoth uit Huis Aerdt het zo benauwd dat hij het initiatief nam voor de bochtafsnijding. Huis Aerdt is gedurende de zomermaanden zeker een bezoekje waard.

O Carvium

In de jaren dertig is de grond tussen de Oude Waal en het Bijlandsch Kanaal afgegraven voor zandwinning. Er kwamen zoveel Romeinse vondsten boven water dat hier met zekerheid een Romeins fort of castellum moet hebben gelegen. Volgens de verhalen lag een strook van 200 bij 70 meter bezaaid met bouwpuin. Hoewel het fort niet bekend is uit antieke bronnen, weten we wel de naam van het fort. Dat komt door de vondst van een altaarsteen voor Marcus Mallius, opgebaggerd in 1938. Daarop

Reconstructie van een castellum aan de Rijn (bron: Ulco Glimmerveen)

58 Oude Waal oversteken,
Puttmanskrib. **P**

59 Dijk LA, Herwensewijk.

60 RA, dijk af.

Kronkelende rivieren

De Rijn en de Waal hebben in de loop der eeuwen hun loop vele malen verlegd. De Liemers en de Duffelt liggen vol met oude bochten en rivierlopen (strangen), als aandenken aan het roerige rivierverleden. In de Romeinse tijd lag de Rijn op Duits gebied een stuk zuidelijker, om met een boog voor Kleef naar het noorden af te buigen. In de buurt van Herwen takte de Waal af, nauw gadege-slagen door het Romeinse fort Carvium. Tot 1709 lag de splitsing van Rijn en Waal bij Schenkenschanz. De aanleg van het Pannerdens Kanaal en het Bijlandsch Kanaal heeft de loop van de rivieren verlegd én groten-deels ook betoegeld.

staat vermeld dat Marcus is begraven bij carvio ad molem, Carvium bij de dam. We slaan hier twee vliegen in één klap: hierdoor weten wij de naam van het fort én de plek van de dam die Drusus in de Rijn liet aanleggen, om het water van de Rijn en Waal te reguleren. Marcus Mallius was een soldaat uit Genua die diende in het Eerste Legioen. Hij stierf na 16 dienstjaren, op 35-jarige leeftijd.

Het fort heeft ongeveer bestaan van 40 tot 275. Mogelijk is het in de 4e eeuw weer even in gebruik geweest. Daarna werd het verlaten en is het door de rivieren weggespoeld. Van het fort is dan ook niets meer te zien: wat er van over is, ligt op de bodem van de Bijland. De vondsten liggen in Nijmegen, deels in Museum Het Valkhof, deels in het depot, in het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden en het Liemers museum. Nu dient de Bijland als recreatie-plas en natuurerrein. Als u de moeite neemt, kunt u er 's avonds soms wel 50.000 ganzen tellen.

P Oude Waal

U fietst over de Oude Waal, die actief was tot het graven van het Bijlandsch Kanaal in 1776. De vroegere Waal ligt dus een stuk noordelijker dan de huidige Rijn.

61 Batavenweg (!) oversteken, Molenstraat. Pas op het razende verkeer!

62 Ronde RD, Aertsedijk.

63 Bij bocht links RD, op dijk blijven. Gaat over in Deukerdijk.

64 Asfaltweg RA, Berg-
hoofdse Veerweg. **R**

65 Bocht R, De Oliemolen.

66 RA, Ooyesdijk. [Zie C]

67 2^e weg LA, dijk af, meteen RA, Breulylaan, gaat over in Panovenweg.

68 RA, fietspad.

69 Kruispunt oversteken, Oud Zevenaarserweg.

70 Spoor over, gaat over in Stationsplein. Eindpunt van de route.

Q Herwen

Het oorspronkelijke dorp Herwen lag op de plek van de huidige Bijland. In de 17e eeuw schoof de Waalbocht echter steeds verder op naar het noorden en spoelde langzamerhand het dorpje Herwen weg. In 1760 werden de laatste vijf overgebleven huizen en de kerk verlaten. Het nieuwe dorpje Herwen werd een eindje verderop herbouwd, op de huidige plek. De resten van het oude dorpje liggen nog altijd op de bodem van de Bijland.

R Oude Rijn

Net als de Oude Waal was ook de Oude Rijn actief tot het graven van het Bijlandsch Kanaal in 1776. Hier ongeveer - of nog iets noordelijker - moet ook de Rijn in de Romeinse tijd hebben gelopen.

Colofon

Uitgave:

REGIONAL TOURIST BOARD ARNHEM-NIJMEGEN

REGIONAAL BUREAU VOOR TOERISME
KNOOPPUNT ARNHEM-NIJMEGEN

Regionaal Bureau voor Toerisme KAN

Postbus 156, 6660 AD Elst

www.vvarnhemnijmegen.nl

www.regioarnhemnijmegen.nl

Productie:

Gelders Overijssels Bureau voor Toerisme

Routeontwerp, tekst en beeldredactie:

ADC Heritage, Paul van der Heijden en

Marc Kocken

Druk:

Lochemdruk, Lochem

Met dank aan:

Jan Verhagen (gemeente Arnhem)

Afbeeldingen:

ADC Heritage, Kelvin Wilson, A. Koster en P. Jonkman (Historische Archeologische Stichting), Museum Het Valkhof Nijmegen, Provinciaal Gallo-Romeins Museum Tongeren, Ulco Glimmerveen.

De inhoud van deze uitgave is met de grootst mogelijke zorg samengesteld. Aansprakelijkheid ten aanzien van onvolledigheden of wijzigingen kan echter niet worden aanvaard.

Aan de rand van het Rijk

De noordgrens van het voormalige Romeinse Rijk, de Limes genaamd, volgt in Nederland ongeveer de loop van de Rijn. Hoewel de rivier in de loop der tijd veel van het verleden wegspoelde, zijn nog altijd sporen te vinden uit de tijd dat de Romeinen er samenleefden en –werkten met de Bataven. Zowel in de Liemers, de Duffelt als kort over de Duitse grens stuit u tijdens deze Romeins-Bataafse fietsroute op overblijfselen uit deze boeiende periode uit de Europese geschiedenis. Bronzen beelden en gebruiksvorwerpen, waterbakken, altaarstenen, zwaarden, helmen en sarcofagen vormen tastbare herinneringen aan de vier eeuwen nadat keizer Claudius achter de Rijn een verdedigings-systeem liet aanleggen.

Het Regionaal Bureau voor Toerisme KAN heeft voor het gebied Arnhem-Nijmegen een aantal routes ontwikkeld die het Romeins-Bataafse verleden tot leven brengen.

Behalve deze route zijn ook verschenen:

- In de schaduw van de tempel (wandelroute Elst)
- De limes in het Betuwse land (fietsroute Overbetuwe)
- De Keizer te Rijk (fietsroute Nijmegen-Plasmolen)
- Een oase tussen de klei (fietsroute Wijchen)

Kijk ook op
www.vvliemers.nl
www.vvvzevenaer.nl
www.limes.nl
www.historischeroutes.nl